

10.33537/sobild.2019.10.2.2

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 08-03-2019
Kabul edildiği tarih: 21-06-2019
Yayınlanma tarihi: 30.06.2019

Article Info

Date submitted: 08-03-2019
Date accepted: 21-06-2019
Date published: 30.06.2019

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE RUSYA'NIN NÜKLEER FAALİYETLERİ VE POLİTİKALARI

*NUCLEAR ACTIVITIES AND POLICIES OF THE RUSSIA
FROM THE COLD WAR UNTIL NOWADAYS*

Harun ARAS

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Araş.Gör. , harunnarass@gmail.com

Anahtar sözcükler

SSCB, Rusya, Soğuk Savaş,
Nükleer Silahlar, Nükleer
Politikalar

Keywords

USSR, Russia, Cold War, Nuclear
Weapons, Nuclear Policies

Öz

ABD Başkanı Truman'ın emriyle 1945'te Japonya'ya atom bombası atıldıktan çok kısa bir süre sonra 1949 yılında SSCB ilk atom bombası denemesini başarıyla gerçekleştirmiştir. SSCB'nin bu ilk denemesinden sonra ABD-SSCB arasında bir nükleer rekabet başlamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak, Soğuk Savaş döneminin başından itibaren nükleer yarış içinde yer alan Sovyetlerin neden nükleer silahlara sahip olmak istediği, bu silahları nasıl elde ettiği ve bu silahlara sahip olmasının ne gibi sonuçları olduğu üzerinde durulmuştur. Söz konusu sorular çerçevesinde SSCB'nin nükleer faaliyetleri ve politikaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise, Soğuk Savaş bittikten ve SSCB dağıldıktan sonra onun yerine kurulan Rusya'da ilk yıllardaki nükleer politikalar üzerinde durulmuş, özellikle Vladimir Putin'in ülkede iktidara gelmesinden sonra ortaya konan yeni güvenlik ve askeri doktrinler çerçevesinde değişen güvenlik politikaları ve nükleer politikalar incelenmiştir.

Abstract

The USSR successfully carried out the first atomic bomb test in 1949 shortly after the atomic bombing of Japan in 1945 at the behest of the US President Truman. After this first test of the USSR, a nuclear rivalry between the USSR and the USA has begun. In this context, why the Soviets who was in the nuclear race since the beginning of the Cold War wanted to have nuclear weapons, how they obtained these weapons and the results of having these weapons were studied firstly in this study. Within the scope of these questions, the nuclear activities and policies of the USSR were tried to be revealed. Then, the nuclear policies of Russia in the early years of its establishment after the end of the Cold War and dissolution of the USSR were examined, and the changing security and nuclear policies in the context of new security and military doctrines after Vladimir Putin came into power were discussed particularly.

“Savaş barbarlık ama atom bombası kullanmak süper barbarlık.”

“Bilim atom bombasını üretti, fakat asıl kötülük insanların beyinlerinde ve kalplerindedir.”

Albert Einstein

GİRİŞ

Nükleer silahların niçin elde edilmek istendiğini açıklayan modeller içerisinde en çok başvurulanı ya da bu konuya en iyi açıklık getireni “güvenlik modeli” olarak bilinir. Fakat Scott D. Sagan bu modeli tek başına yetersiz bulur. Sagan’a (1996-1997: 55) göre nükleer silahlara sahip olmak istemenin nedenleri çokludur. Sagan “Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb” başlıklı çalışmasında devletlerin neden nükleer silah elde etmeyi istedikleriyle ilgili üç farklı model ortaya koymaktadır. Bunlar; güvenlik modeli, iç politika modeli ve norm modelidir. “Güvenlik modeli”ne göre devletler dış tehditlere -özellikle nükleer tehditlere- karşı ulusal güvenliklerini arttırmak için bu silahları elde etmek isterler. “İç politika modeli”ne göre devletler yerel ve bürokratik çıkarları kollamak için nükleer silah gücünü bir araç olarak kullanırlar. Son olarak “norm modeli”ne göre devletler, bu silahları, bir devletin modernliği ve kimliğinin sembolü olarak gördükleri için edinmeye çalışırlar.

Joseph Cirincione’a (2007: 47-48) göre ise devletlerin nükleer silah elde etmek istemelerinin beş önemli sebebi vardır. Bunlar; güvenlik, prestij, iç politika, teknoloji ve ekonomidir. Bu beş ana sebebin her biri, uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından -sorularımızı yanıtlamamızı sağlayan- tamamlayıcı modeller haline getirilmiştir. “Ulusal güvenlik” modeline göre devletler kendi güvenliklerini sağlamak için nükleer silah elde etmek isterler. “Prestij” modeli nükleer silahların sembolik değerini vurgulamaktadır. Buna göre devletler bu silahlara sahip olmayı büyük güç olmanın ön koşulu olarak görmektedir. “İç politik” model, kendi içinde gruplaşmaların, karışıklıkların yaşandığı devletlerde, etkili bürokratik ve askeri aktörlerin nükleer silah elde etmede öncü olabilecekleri görüşüne dayanmaktadır. “Teknoloji” modeline göre eğer bir devlet nükleer silah üretecek teknolojiye sahipse, çoğu lider böylesine bilimsel bir başarıyı gerçekleştirmenin cazibesine fazla direnemeyecektir. Son olarak, ekonomik faktörler, nedensel bir model olarak tek başına açıklayıcı olmasa da, diğer dört sebeple etkileşime girmekte, bazen nükleer yayılmayı teşvik etmekte ve bazen de kısıtlamaktadır.

Frank Barnaby’a (2004: 4-5) göre de bir devletin nükleer silah elde etmek istemesinin bir takım sebepleri vardır. Ona göre bazı ülkeler güvenlik kaygılarını gidermek isterler. Örneğin İsrail 1948 yılında

kurulduğunda bazı Arap ülkelerinin kendisini yok etmek istemesinden korkuyordu. Bu sebeple bu silahların sağladığı caydırıcılıktan faydalanmak ve belki de son çare olarak bu silahları kullanmak niyetiyle 1950’li yılların başında bu silahların yapımına başladı. Barnaby’a göre bazı ülkeler de prestij peşindedir. Nükleer silah elde etmek isterler çünkü nükleer silahlar sayesinde bölgelerinde baskın bir güç haline gelebilirler. Ayrıca nükleer silahlar bazı bölgelerde domino etkisi de yapabilir; eğer bir ülke nükleer silah edinirse komşu ülkeler de bunu takip etmek zorunda kalabilir. Örneğin Hindistan nükleer silah sahibi olduğunda, komşu Pakistan bu silahları elde etmek için kendisini büyük bir baskı altında hissetmişti.

Rusların da yukarıda bahsedilen modeller ve görüşler doğrultusunda nükleer faaliyetlerine başladığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda bu çalışmada, temel nitel araştırma yöntemi kullanılarak Rusların nükleer silahlara neden sahip olmak istediğini anlamak, bu silahlara sahip olmasının sonuçlarını analiz etmek ve SSCB yıkıldıktan sonra yerine kurulan Rusya’da değişen güvenlik ve nükleer politikaları incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada veriler doküman incelemesi yapılarak elde edilmiştir.

1. SSCB’İN NÜKLEER FAALİYETLERİ VE POLİTİKALARI

1920’li yıllardan itibaren başlayan nükleer araştırmalar, özellikle 1939 yılında atomun iki ya da daha fazla elemente bölünebildiği gerçeğinin ortaya çıkmasıyla artmıştır. Bu tip bir bölünmenin ortaya çıkaracağı muazzam enerjinin keşfedilmesiyle de nükleer silahlara uzanan süreç başlamıştır. Kuşkusuz bu araştırmaların 1939 yılından sonra hız kazanmasında II. Dünya Savaşı boyunca yeni savaş araçları geliştirme isteğinin çok önemli rolü olmuştur (Denk, 2011: 98).

Nazi Almanyası nükleer araştırmalara büyük önem verip önemli yatırımlar yapsa da nükleer silahı üretmeyi ilk olarak ABD başarmıştır (Denk, 2011: 98-99). Aslında hem ABD hem de SSCB, Hitler Almanyasının İkinci Dünya Savaşı sırasında bir atom bombası yapmaya çalıştığını öğrenmişti. Ağustos 1939’da Albert Einstein, Macar fizikçi Leo Szilard’ın yardımlarıyla ABD Başkanı Roosevelt’e gönderdiği bir mektupta Almanların nükleer silah geliştirebileceğine dair uyarılarda bulunmuştu (Fehner ve Gosling, 2012). Bu uyarılardan sonra ABD nükleer silah üretmek üzere girişimlerde bulunmuş, çok geçmeden İngiltere ve Kanada ile ortak çalışma yürüttüğü ‘Manhattan Projesi’ni başlatmıştır. SSCB ise nükleer bombanın yapılmasının mümkün olduğunu Sovyetler Birliği gizli polis teşkilatının İngilizlere ait bir belgeyi ele geçirmesinden sonra öğrenmiştir. Bu istihbarat üzerine Sovyet lider Joseph Stalin, Rus bilim adamı İgor Kurçatov’un başında olduğu bir ekip kurarak bir bakıma kendi Manhattan projesini başlatmıştır. Ancak bu ekibin çalışmaları ABD’nin çok gerisinde kalmıştır.

ABD'nin projesi başarıyla sonuçlanmış, 16 Temmuz 1945 tarihinde New Mexico'da dünyanın ilk nükleer denemesi gerçekleştirilmiştir. Bu ilk denemeden çok kısa bir süre sonra da ABD Başkanı Truman'ın emriyle 6 Ağustos 1945'te Uranyum-235 patlayıcı 'Little Boy' adlı bomba Hiroşima üzerine ve 9 Ağustos 1945'te Plütonyum-239 patlayıcı 'Fat Boy' adlı bomba ise Nagazaki limanına atılmıştır. Bu gelişmelerin ardından Sovyetler Birliği'nin atom bombası üretim projesi hız kazanmıştır.

1.1. Sovyetler Birliği'nin Nükleer Silah Elde Etmek İstemesinin Nedenleri

ABD 1945'te Japonya'ya atom bombası attıktan sonra Joseph Stalin şöyle bir açıklama yapmıştı: "Yoldaşlarım mümkün olan en kısa zamanda nükleer silah temin etmemiz lazım. Hiroşima'nın dünyayı nasıl sarstığını gördünüz. Dengeler alt-üst oldu. Bu silaha sahip olmak tehlikeleri bizden uzaklaştıracaktır." (Zuberi, 1999: 1142). Stalin'in açıklamalarından da anlaşılacağı üzere SSCB'nin Soğuk Savaş'ın hemen başında bu silahlara sahip olmak istemesinin en önemli nedenlerinden birisinin "güvenlik kaygısı" olduğunu söyleyebiliriz. SSCB'nin güvenlik endişelerini anlamak bu konuda daha iyi bir analiz yapabilmek açısından önemlidir.

SSCB toprakları daha önce Fransa, sonraki zamanlarda da 30 yıl içinde iki kez Almanya tarafından işgal edilmiştir. Dahası SSCB, Batılıların 1917'den sonra iç savaşa fiilen kuvvet yollayarak müdahale ettiklerine ve İkinci Dünya Savaşı içinde İkinci Cephe'yi geciktirerek kendisini yıpratmalarına da şahit olmuştur (Oran, 2013: 482). SSCB öylesine yıpranmıştır ki savaşta 20 milyon civarında (bazı kaynaklara göre 27 milyon) insanını kaybetmiş (Oran, 2013: 499), önemli sanayi kuruluşları, tarım ve enerji kaynakları zarar görmüştür. Dolayısıyla Japonya'ya atılan nükleer bombanın sonuçlarını gören Sovyetler, yukarıda bahsedilen güvenlik kaygıları nedeniyle nükleer silahlar konusuna kendi güvenliği açısından kayıtsız kal(a)mamış, bu silahları bir an önce elde etmenin yollarını aramıştır.

Nükleer silahlara sahip olmanın sağladığı caydırıcılık, güvenlik kaygılarını gidermek isteyen Sovyetlerin bu silahları elde etmek istemesinde etkili olmuştur. Caydırıcılık stratejisi hem SSCB ve ABD'nin nükleer kapasitelerini arttırmaya başlamasıyla birlikte yeniden ele alınmıştır. Bu dönemde SSCB tıpkı ABD gibi diplomatik pazarlık gücünü arttırmak ve rakibini olası bir saldırıdan caydırmak için nükleer gücünü arttırmaya çalışmıştır. Zaten bu iki süper gücün Soğuk Savaş'a rağmen karşı karşıya gelmemelerinde nükleer silahların caydırma işlevi görmesi önemli derecede etkili olmuştur (Arı, 2009: 529).

Sovyetlerin bu silahlara sahip olmak istemesinin diğer önemli bir nedeni de kazanılmak istenen "saygınlık"tır diyebiliriz. 1945'ten sonra yaşanan

gelişmelerden sonra uluslararası sistem iki süper gücün birbiriyle rekabet halinde olduğu Soğuk Savaş dönemine girmiştir. Bu dönemin SSCB açısından yeniliği ise Erel Tellal'ın (2014: 355) ifadesiyle "kendisinin başını çektiği ülkeler grubunun 'süper gücü' olmasıdır." Dolayısıyla ideolojik kutuplaşmanın liderlerinden biri olan SSCB'nin bu silahlara sahip olması onu düşmanları arasında olduğu kadar müttefikleri arasında da prestij sahibi yapacaktı.

1.2. Sovyetler Atom Bombasını Nasıl Elde Etti?

SSCB ilk atom bombası denemesini Kazakistan sınırları içinde 29 Ağustos 1949 günü gerçekleştirmiştir. Denenen söz konusu ilk Sovyet nükleer bombası ABD'nin Nagazaki'ye attığı 'Fat Boy'a benzemektedir. Çünkü Nagazaki limanında patlatılan 'Fat Boy' adlı Plutonium-239 bombasının çizimi, patlatma sistemi ve içinin yerleştirilmesi ile ilgili noktalar aynıydı. Peki, ama Sovyetler ABD'nin daha önce Nagazaki'de patlattığı bombayı nasıl taklit edebilmişti?

Sonraları bunun bir casusluk sayesinde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Casusluğu gerçekleştiren kişinin ise sosyalist bir ailede yetişen Alman mülteci bilim adamı ve eski Komünist Parti üyesi Klaus Fuchs olduğu ortaya çıkmıştır. Fuchs, 1942'den 1949'a kadar İngiliz ve Amerikan nükleer silahları üzerinde çalışırken, Sovyetlere kasten ve sistematik bir şekilde atom bombası sırları verdiğini itiraf etmiştir (Williams, 1987: 1-9).

Önceden İngiltere'nin nükleer araştırma ekibinde çalışan, daha sonra da Amerikalıların Manhattan Projesi'nde görev alan Klaus Fuchs, Harwell'daki İngiliz Atom Enerjisi Araştırma Kuruluşu'ndaki teorik fizik bölümünün başında bulunmaktaydı (Williams, 1987: 1-9). Başka bir ülkenin de elinde atom bombası olduğu takdirde kimsenin bu silahları dilediği gibi kullanamayacağını düşünen Fuchs, 1945'te ABD'de Rus ajanlarla temasa geçerek onlara plütonyum bombası ile ilgili içerdiği materyalleri, patlama hesaplamalarını, ideal ateşleme sıcaklığını yani aslında bombanın büyüklüğü, içeriği, nasıl inşa edildiği ve nasıl patlatıldığıyla ilgili tüm detayları vermiştir (Schwartz, 1996: 105).

Dünyaca ünlü fizikçilere sahip Sovyetler Birliği nükleer bomba geliştirme amacına yönelik bilimsel bir proje başlatmış olsa da, çok kısa sürede bombayı elde etmedeki başarısı, büyük ölçüde Klaus Fuchs gibi casuslardan elde edilen bilgiler sayesinde gerçekleşmiştir. Ortak kanya göre, elde edilen istihbarat bilgileri olmasa bile Sovyetler Birliği atom bombasını bir süre sonra üretebilecekti. Ancak büyük olasılıkla bunu 1949 gibi erken bir tarihte gerçekleştiremeyecekti (Schwartz, 1996: 105). Sovyet casusları tarafından sağlanan istihbaratın, Sovyetlerin bombayı beklenenden iki-üç yıl daha erken

yapmalarına yardımcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3. Sovyetler Birliği'nin Atom Bombası Elde Etmesinin Sonuçları ve Nükleer Yarış

SSCB'nin 1949 Eylülünde ilk atom bombası denemesini başarıyla gerçekleştirmesinin önemli sonuçları olmuştur. İlk olarak, ABD'nin nükleer anlamda tekeli kırılmıştır. Gelecekteki bir çatışma sırasında atom silahlarına başvurup vurmamak artık sadece ABD'nin kararına bağlı olmaktan çıkmıştır. İkinci olarak da Sovyetlerin ilk denemesi ve kaydettiği ilerlemeler ABD'yi bazı önemli stratejik sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Karaosmanoğlu'nun ifadeleriyle "Nükleer düzeyde bir kilitlenme olunca, Avrupa konvansiyonel Sovyet saldırısına açık hale mi gelecekti? Amerika kendi ülkesinin nükleer bir taarruza maruz kalabileceğini bile bile Sovyet konvansiyonel kuvvetlerini durdurmak için atom bombasına başvurabilecek miydi?" Truman yönetimi bu sorunları silahlanmaya daha çok ağırlık vererek çözmeyi denemiştir (Karaosmanoğlu, 1996: 334-335). Böylece SSCB-ABD arasında SSCB dağılına kadar sürecek olan bir nükleer rekabet başlamıştır.

Nükleer rekabetin henüz başlarındaki bu zaman diliminde iki süper güç Kore'de karşı karşıya gelmiştir. Kore Savaşı'nın gelişiminden ziyade konumuz açısından sonuçları üzerinde durduğumuzda şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Savaşın SSCB ve ABD açısından birbirinin zıttı sonuçları olmuştur. SSCB savaş sırasında ABD'nin sahip olduğu özgüvenin farkına vararak, nükleer silahlar konusunda ABD'den geri kalmaması gerektiği sonucunu çıkarırken, ABD sadece nükleer silahlara sahip olmanın tek başına yeterli olmadığını¹, konvansiyonel silahlara da önem vermesi gerektiğini anlamıştır. Neticede Kore Savaşı silahlanma yarışına hız kazandırmıştır.

ABD çok geçmeden atom bombasından daha etkili ve daha güçlü bir silah olan hidrojen bombası yapımına girişmiş ve ilk hidrojen (termonükleer) bombasını Ekim 1952'de başarıyla denemiştir. Kısa bir süre sonra, Ağustos 1953'te SSCB de kendi hidrojen bombası denemesini gerçekleştirmiştir (Karaosmanoğlu, 1996: 335). Böylelikle Sovyetler Birliği, ABD karşısında nükleer gücünü dengelemeyi başarmıştır.

Silahlanma yarışında 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde, füzeler, nükleer başlıklar ve nükleer başlıkların taşıyıcıları olan bombardıman uçaklarının sayısı incelendiğinde ABD'nin Sovyetler Birliği karşısında üstün olduğu görülmektedir. Ancak ABD'nin üstünlüğü, Sovyetler Birliği'nin Ağustos 1957'de ilk kıtalararası balistik füze denemesini gerçekleştirmesi, Ekim 1957'de

de Sputnik adı verilen ilk insansız uzay aracını fırlatması sonucunda değişmeye başlamıştır. İki süper güç arasındaki rekabet açısından baktığımızda o dönemde bu uyduyu uzaya götürebilecek güçte bir füzenin yapılmış olması şu açıdan önemlidir: Sovyetler Birliği o ana kadar, atom silahına sahip olmasına rağmen, bu silahı ABD topraklarına fırlatacak teknikten yoksundu. Ancak şimdi sahip olduğu bu füzenin ucuna atom silahını yerleştirebilirdi. Yani kısaca, ABD karşısında Sovyetler Birliği stratejik bir üstünlük elde etmişti (Sander, 2012: 312).

1960'lı yılların başlarına gelindiğinde nükleer teknoloji konusunda Sovyetlerin bu noktaya gelmesi SSCB-ABD arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Bu durum nükleer güçlerden her birinin, diğerinin de kendisini yok edecek bir karşılık vereceğinden korkarak nükleer silahlara dayalı bir ilk hareketten kaçınması anlamına gelen "dehşet dengesi" sürecini başlatmıştır. Binlerce nükleer başlığın kullanılabilmesi bir nükleer savaşın çıkması durumunda kazanan taraf olmayacağı ve insanlığın yok olabileceği gerçeği karşısında SSCB ve ABD bir saldırı başlatmaktan çekinmişlerdir. Bu süreçte SSCB ile ABD karşı karşıya gelseler de sonunda bir şekilde geri adım atmışlardır. Bunu sağlayan olgunun dehşet dengesi olduğunu söyleyebiliriz (Kibaroglu, 2002: 3-4)

SSCB ile ABD arasındaki nükleer rekabet 1962 Ekim'inde yaşanan Küba Füze Bunalımı nedeniyle doruk noktasına çıkmıştır. Nükleer silaha sahip iki süper güç doğrudan karşı karşıya gelmiştir. Sebeplerinden ziyade sonuçları üzerinde duracağımız bu bunalımın konumuz açısından iki önemli sonucunun olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak, nükleer silahların ortaya çıkmasından bu yana insanlık ilk defa bir nükleer savaşın eşğine gelmiştir. İkinci olarak ise Soğuk Savaş'ın ideolojik kutupları olan SSCB ve ABD için bu savaş öğretici olmuştur. Her iki ülke de söz konusu nükleer silahlar olunca dünyanın üzerinde durduğu ince dengenin ne kadar kolay kopabileceğini, bu durum devam ettirildiği takdirde insanlığın yok olabileceğini anlamıştır. Bu sebeple her iki ülke de bir yumuşama dönemine girilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Armaoğlu, 2016: 602). Bu konuda ilk adım SSCB'den gelmiş, Ekim 1962'de Nikita Kruşçev John F. Kennedy'ye krizin çözülmesi için bir mektup göndermiştir. Mektuptan sonra karşılıklı verilen güvenceler ve sağduyulu kararlar neticesinde bu bunalım atlatılabilmektedir. Sonuçta, biraz da çelişkili olarak, Küba bunalımı soğuk savaşın doruk noktasına ulaştığı bir dönemde yumuşama havası yaratmış (Sander, 2012: 327), her iki devlet de nükleer silahlarla ilgili geldikleri noktayı sorgulamaya başlamış ve nihayetinde sahip olunan nükleer gücün sınırlandırılması için girişimlere başlamışlardır.

¹ Burada ABD'nin Kore Savaşı sırasında neden nükleer silaha başvurmadığı sorusu akla gelebilir. İlk olarak, her şeyden önce SSCB 1949 yılında nükleer silahlara sahip olmuştu. Dolayısıyla SSCB'nin de bu silahları kullanma riski söz konusuydu. İkinci

olarak, zaten çok kısa bir zaman önce ABD bu silahları kullanmış ve sonuçları dehşet verici olmuştu. Dolayısıyla dünya kamuoyu buna ciddi tepki gösterebilirdi.

1.4. Sovyetler Birliği ile ABD Arasındaki Nükleer Silahsızlanmaya Yönelik Faaliyetler

1969 yılına gelindiğinde Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (Strategic Arms Limitation Talks-SALT) adıyla başlamış, yapılan onca toplantıdan sonra 26 Mayıs 1972'de Moskova'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev ve ABD başkanı Richard Nixon tarafından imzalanmıştır. 5 yıl için imzalanan SALT-1 çerçevesinde iki ayrı antlaşma yer almıştı. Bunlar Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması ve stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılmasını öngören Geçici Antlaşma ve Protokol'dü. Geçici Antlaşma, SSCB ve ABD için antlaşmanın imzalandığı tarihteki stratejik güdümlü füzelerin sayısını dondurmuş ve denizaltılardan atılan füzeler için tavan getirmiştir (Arı, 2009: 598). Aynı tarihte imzalanan ABM Antlaşması ise her iki ülkede sadece iki anti balistik füze atış alanı kurulmasına izin vermiştir. Ayrıca bu atış alanlarından birinin başkenti korumasını ve her birinde en fazla 100 füzesavar bulunmasını öngörmüştür ("ABM Anlaşması Ne Öngörüyor", t.y.) Erel Tellal'a (2007: 227-228) göre her iki süper güç Anti Balistik Füze Antlaşmasıyla bir denge sağlamıştır. Taraflar, bu antlaşmayla 1950'lerdeki çılgınca silahlanma yarışından kopmuşlar ve silahsızlanma çabalarını sürdürmüşlerdir.

İki devlet arasındaki görüşmelerin olumlu geçmesinin sağladığı müsait atmosfer içinde SSCB ve ABD çok geçmeden SALT-2 görüşmelerine başlamışlardır. Birincisi kadar kolay yürütülemeyen SALT-2 görüşmelerinde çok sayıda tikanıklık ve zorluk yaşanmıştır. Yine de 7 yıl gibi uzun bir zaman diliminin ardından Haziran 1979'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev ve ABD Başkanı Jimmy Carter arasında SALT-2 anlaşması imzalanmıştır. Yapılan antlaşma ile her iki ülke 1 Kasım 1978 tarihi itibarıyla sahip oldukları tüm stratejik füzelerin miktarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, yine bu antlaşmalarla, hem kıtalararası füzelerin (ICBM), hem denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve hem de çok başlıklı olup her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği füzelerin (MIRV) tarifleri yapılmış ve her çeşit füzenin de miktar sınırlandırılması ortaya konmuştur. Ancak, çok zaman geçmeden SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine, ABD SALT-2'yi onaylamaktan vazgeçmiştir. Çünkü SSCB'nin Afganistan'ı işgali Amerikan kamuoyunda, silahlanma konusunda Sovyetlerin samimi olmadığı ve yumuşamayacağı için bir fırsat olarak görüldüğü şeklinde değerlendirilmiştir (Armaoğlu, 2016: 643-647)

İzleyen süreçte taraflar, silahların kontrolü konusunda sınırlı bir iletişim içinde olmuşlar, bu durum, SALT yerine 29 Haziran 1982 tarihinde Cenevre'de başlatılan Stratejik Silahların Azaltılması (START) görüşmelerine kadar bu şekilde devam etmiştir (Kavuncu, 2013: 127). Stratejik silahların azaltılmasına dair görüşmeler başlatılmasına rağmen NATO'nun Cruise ve Preshing-II füzelerinin Avrupa'ya yerleştirmesi nedeniyle SSCB Kasım 1983'te görüşmelerden

çekilmiştir. Bu arada ABD'nin Yıldız Savaşları adıyla bilinen stratejik savunma girişimi (SDI) projesi iki ülke arasındaki güvensizliğin artmasına neden olmuştur. Ancak yine de taraflar arasındaki görüşmeler devam etmiş ve bu görüşmeler iki ülkenin birbirlerinin tezlerine oldukça yaklaştıklarının fark edildiği 1987 yılında giderek artmıştır. Nihayet 8 Aralık 1987'de Avrupa'ya ve Sovyet-Çin sınırına konuşlandırılmış bulunan yaklaşık 3000 kısa ve uzun menzilli füzenin ortadan kaldırılmasını öngören INF Antlaşması Ronald Reagan ve Mihail Gorbaçov tarafından imzalanmıştır. INF Antlaşması, tarafların geniş bir alanda konuşlandırdıkları çok sayıdaki nükleer silahı sökme konusunda anlaşmış olmaları açısından önemli olmuştur (Sönmezoglu, 2005: 479-480; Arı, 2009: 602-603).

1989 yılına gelindiğinde Gorbaçov bu sefer ABD başkanı George Bush'u masaya oturtmaya çalışmıştır. Doğrusu Gorbaçov başa geldikten sonra Sovyet dış politikasındaki yumuşama ve değişim bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Nitekim Haziran 1990'da Gorbaçov ve Bush START kapsamına giren konularda bir ön anlaşmaya varmışlardır. Nihayet 31 Temmuz 1991'de Moskova'da her iki lider tarafından START-1 imzalanmıştır. START-1 her iki süper gücün artık topyekün caydırma yerine minimum caydırma stratejisi benimsemeleri anlamına gelmekteydi ki anlaşmaya göre 10.000 civarında savaş başlığına sahip olan iki süper güçten biri olan ABD'nin bu sayıyı 8.500'e SSCB'nin ise 6.500'e indireceği belirtilmiştir (Arı, 2009: 603-604).

2. RUSYA'NIN NÜKLEER FAALİYETLERİ VE POLİTİKALARI

Gorbaçov, her ne kadar daha güvenli bir dünya gerekçesiyle silahsızlanma çabaları içinde olup Nobel Barış Ödülü'nü almış olsa da, aslında ABD'yle sertleşmenin SSCB'nin sonunu getireceğini fark ettiği için bu girişimlerde bulunmuştur. Sovyet ekonomisinin yeni bir silahlanma yarışını kaldıramayacağını gören Gorbaçov bu sebeple ABD'ye meydan okumayı göze alamamış ve tek taraflı tasarruflara giderek Doğu Avrupa'dan askerlerini çekmiştir. Ancak çok geçmeden Sovyetler Birliği'nin bekası için bunun dahi yetmeyeceği anlaşılmıştır (Oğuz, 2001: 107-108). Neticede 1991'de komünist rejimin çöküşüyle SSCB dağılmış ve Rusya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

SSCB'den Rusya'ya miras olarak, neredeyse çökmüş bir ekonomi ve buna bağlı olarak çökmüş bir toplumsal yapı gibi olumsuzlukların yanı sıra, olumlu ve belki de daha önemli diyebileceğimiz yetişmiş insan kaynağı, güçlü devlet geleneği, BM Güvenlik Konseyi'nde sürekli üye olma hasebiyle elde edilen veto hakkı ve nükleer silahlar da kalmıştır (Tellal, 2010: 205). Böyle bir miras devralan Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin nükleer silahlara ilişkin olarak Gorbaçov'dan farklı davranmamış, Batı ile iş birliği yoluna girmiştir. Yeltsin, her iki ülkenin karşılıklı çıkarlara ve iş birliğine dayanan iyi ilişkilere sahip olduklarını, bu nedenle de nükleer güçte denkleğin

gereksiz olduğunu belirtmiştir (P. Cankara ve Y. Cankara, 2007: 194). Bunun yanında, nükleer silahsızlanma faaliyetlerini devam ettirerek ABD Başkanı Bush ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler neticesinde iki lider stratejik silahlarda yeni indirimlere gidilmesi konusunda anlaşmış Ocak 1993'te START-2'yi imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, her iki ülke de ellerinde bulunan stratejik saldırı silahlarında yaklaşık üçte ikilik bir indirim kabul etmişlerdir. Böylece, on yıl içerisinde, Rusya'nın elindeki nükleer başlıkların sayısı 3.000'e, ABD'nin elinde bulunanların sayısı da 3.500'e indirilecektir (Sönmezoglu, 2005: 483).

2000 yılının Mart ayına gelindiğinde Rusya'da başkanlık seçimleri yapılmış, seçimlerden galip çıkan Vladimir Putin Rusya'nın yeni devlet başkanı olmuştur. Putin başkan olduktan sonra nükleer politikalarda ve ABD ile olan ilişkilerde farklı adımlar atmıştır. Bunun da çeşitli sebepleri vardır. Şöyle ki 1999 yılı itibariyle Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın katılımıyla NATO resmen genişlemiş ve durum Rusya ile Batılı devletler arasındaki güven ilişkilerini iyice zayıflatmıştır. Bu gelişmeler sebebiyle Rusya'da karar alıcılar ülkenin güvenliği ve çıkarları doğrultusunda bir askeri doktrin belirlemişlerdir (Kibaroglu, 2001: 97-98). Belirlenen askeri doktrin Nisan 2000'de Putin tarafından imzalanmıştır. Doktrinde nükleer silahlara dair bahsedilen şu girdiler oldukça önemlidir (Haas, 2005: 5):

- Şayet diğer tüm yollar tükenmiş durumda ise, nükleer silahlar da dâhil olmak üzere mevcut tüm güç ve tesisler, silahlı saldırıyı püskürtmek için gerekirse kullanılacaktır.
- Rusya, nükleer caydırıcılığı idame etmek zorundadır.

Burada ortaya konduğu üzere konvansiyonel silahlara karşılık nükleer silahlara başvurulabileceği hususu oldukça önemlidir. Bu, esas itibariyle Rusya'nın nükleer silahlara ilk başvuran taraf olabileceği anlamına gelmektedir. Bu da aynı zamanda 1980'lerden itibaren nükleer silahlara ilk başvuran taraf olmama yani 'no first use' politikasının değiştiğinin göstergesidir (Kibaroglu, 2001: 101-102). Soğuk Savaş sırasında ABD Sovyetlerin konvansiyonel üstünlüğünden çekindiği için nükleer silahları öne çıkaran bir strateji izlerken, SSCB nükleer silahları son çare olarak düşünceğini vurgulayan bir anlayışa sahipti. Oysa şimdi iki ülke açısından rollerin değiştiği gözükmektedir. Diğer yandan, Rusya uluslararası siyasette ciddiye alınmasını sağlayan şeyin nükleer caydırıcılık olduğunun farkındadır. Rusya, kaldırıcın iki tarafında yer alan nükleer silahlar ve uluslararası diplomasi vasıtalarından ikincisinin güç kaybetmesi üzerine bozulan dengeyi, nükleer silahları öne çıkararak sağlamaya çalışmaktadır. Rus uzmanlara göre de Rusya'nın elindeki en önemli siyasi koz nükleer silahlardır (Oğuz, 2001: 115-116).

Putin döneminde Rusya'nın nükleer silahlara yaklaşımı konusunda bir diğer boyut üzerinde de durmak

gerekmektedir ki o da silahsızlanma görüşmeleri esnasında yumuşayan tutumdur. Rusya silahsızlanma görüşmelerine her zaman olumlu bakan ülkeler tarafında gözükmeye çalışarak aslında Yıldız Savaşları Projesi'ni tekrar başlatmayı düşünen ABD'yi köşeye sıkıştırılmayı ve silahlanmayı kaldıramayacak olan ekonomisini rahatlatmayı amaçlamaktadır (Oğuz, 2001: 116). Nitekim devlet başkanı seçildikten sonra Putin, ABD'nin daha önce onayladığı Moskova'nın ise uzun süre beklemediği START-2'nin onaylanması için Rus Parlamentosu'na çağrıda bulunmuştur. Mayıs 2002'de de ABD Başkanı Bush ile bir araya gelerek stratejik silahların indirimi ile ilgili Stratejik Taarruz İndirim Anlaşması'nı (SORT), diğer adıyla Moskova Anlaşması'nı imzalamıştır (Kavuncu, 2013: 140-141).

Kasım 2004'e gelindiğinde Putin nükleer silahlara ilişkin olarak dikkat çekici bir açıklamada bulunmuştur. Putin, Rusya'nın yeni bir nükleer silah geliştirdiğini ve geliştirilen bu silahın BM Güvenlik Konseyi'nin diğer daimi üyeleri olan ABD, Çin, İngiltere ve Fransa'da bile bulunmadığını belirtmiştir. Aslında Putin bu açıklamalarıyla hem ülke içine hem de ülke dışına mesaj vermeyi amaçlamaktadır. İç politikada ayrılıkçı hareketlere Rusya'nın bir bölgesel güç olarak varlığını devam ettirmede kararlı olduğu mesajı verilirken, dış politikada ise mesaj Amerika'yadır. Zira Putin'in açıklaması, Amerika'nın çok uzun menzilli füze sistemi geliştirdiğini ilan etmesi sonrasında yapılmıştır (P. Cankara ve Y. Cankara, 2007: 203).

Bu zaman diliminde Rusya-ABD ilişkileri gerginleşmeye devam etmiş ve bu yüzden iki ülke nükleer silahsızlanma görüşmelerinde de bir uzlaşmaya varamamışlardır. Ancak Barack Obama'nın ABD'nin yeni başkanı seçilmesiyle ilişkilerde yeni gelişmeler yaşanmıştır. Obama yönetiminde Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton'ın mevkidaşı Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'la iyi ilişkiler geliştirmesi neticesinde Moskova-Washington ilişkileri adeta yeniden başlamıştır ("Clinton and Lavrov Hit The 'Peregruzka' Button", 2009). Tarafların girişimleri sonucunda iki ülke arasında nükleer silahsızlanmaya dair görüşmeler yeniden başlamış ve nihayet Nisan 2010'da START'ı yenileyen anlaşma imzalanmıştır. Önceki anlaşmalarla kıyaslandığında Yeni START'ın en geniş kapsamlı nükleer silahsızlanma anlaşması olduğu söylenebilir. Buna göre, 10 yıl süreyle yürürlükte kalacak yeni anlaşmaya göre iki ülke elindeki stratejik nükleer silah başlıklarının üçte birini, nükleer başlık taşıyan füzelerin ise yarısını yok edecektir (Kavuncu, 2013: 142-143).

Daha önce belirttiğimiz gibi Rusya nükleer silahlara ilişkin iki boyutlu stratejisine bağlı kalarak bir yandan nükleer silahsızlanma konusunda anlaşmalar imzalarken öte yandan nükleer silahların sağladığı caydırıcılığı kullanmaktan çekinmemektedir. Nitekim Yeni START imzalandığı 2010 yılında yeni askeri doktrini de ilan etmiştir. Rusya'nın bu askeri doktrini açıklamasında 2008 yılında Gürcistan ile yapılan savaş

ve NATO'nun füze savunma sistemleri nedeniyle Rusya'nın kendini güvende hissetmemesi etkili olmuştur diyebiliriz. 2010 Şubatında açıklanan yeni doktrinde, nükleer silahların hala Rusya'nın güvenliğinde merkez bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Ancak 2000 yılında açıklanan doktrine kıyasla nükleer silahların kullanılması ve Rusya'nın bu konudaki pozisyonu hakkında daha az açıklama yer almıştır (Sokov, 2011: 209-211).

2013'e gelindiğinde Ukrayna'da Batı yanlılarının başlattığı protestolar sonucu meydana gelen kriz ve akabinde Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi sonucu Rusya'nın Batı ile ilişkileri belki de hiç olmadığı kadar kötüleşmiştir. 2014 yılı boyunca Batı Rusya'ya son derece katı ekonomik yaptırımlar ve askeri sınırlamalar getirmiştir. Bu durum da Rusya'yı yeni bir askeri doktrin hazırlamaya teşvik etmiştir. Putin tarafından Aralık 2014'te imzalanan söz konusu doktrin, Putin döneminde yayımlanan diğer askeri doktrinlerden üslup ve içerik olarak farklılık arz etmektedir (İsmayılov, 2015: 1). Doktrinde, Rusya'ya yönelik en büyük dış tehdidin –Doğu Avrupa'daki genişlemesinden dolayı– NATO olduğu belirtilmiş ("Rusya'da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit NATO", 2014) ve nükleer silahlara önemli bir vurgu yapılmıştır. Nükleer silahlara ilişkin olarak "Rusya'nın, kendisine ve müttefiklerine karşı nükleer ve diğer kitle

imha silahlarına başvurulması ve aynı zamanda bekasını tehdit edecek konvansiyonel bir saldırı yapılması durumunda, nükleer silahları kullanma hakkını saklı tuttuğu" ifadesi yer almıştır (Bingöl, 2015: 6).

Nükleer silahların kullanımına ilişkin doktrinde yer alan net ifadeler ek olarak Putin Mart 2015'te Kırım operasyonu ile bağlantılı olarak nükleer silahların hazırlık durumunu arttırmayı düşündüğünü, Haziran 2015'te de nükleer kapasitesini arttıracığını söylemiştir. Görüldüğü üzere, NATO ve ABD'nin hazırlıklarına ve hamlelerine karşılık Rusya nükleer söylemini sertleştirmiştir. Üstelik bu, söylem düzeyinde kalmamış, 2015 yılında stratejik ve taktik nükleer silahların yer aldığı tatbikatların sayısı arttırılmıştır (Bingöl, 2015: 6).

2.1. Rusya'nın Nükleer Silahları

2018 yılı itibarıyla Rusya'nın stratejik ve stratejik olmayan olmak üzere yaklaşık 4350 civarında nükleer başlığa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan kabaca 1.600 stratejik savaş başlığı balistik füzelere ve ağır bombardıman üslerine konuşlandırılırken, diğer 920 stratejik savaş başlığı da 1.830 civarındaki stratejik olmayan savaş başlığıyla birlikte depodadır. Toplam 6.850 savaş başlığı envanteri içinden yaklaşık 2.500 eski fakat hala büyük ölçüde sağlam savaş başlıkları da sökülme beklemektedir. (Tablo 1)

Tablo 1: Rusya'nın Nükleer Silahları			
Tip/İsim	Namı	Başlık x ürün (Kiloton)	Toplam Başlık
Stratejik Saldırı Silahları			
Kıtalararası Balistik Füze (ICBM)			
SS-18 M6 Satan	46	10 x 500/800 (MIRV ²)	460
SS-19 M3 Stiletto	20	6 x 400 (MIRV)	120
SS-25 Sickle	72	1 x 800	72
SS-27 Mode 1 (mobil)	18	1 x 800	18
SS-27 Mod. 1 (silo)	60	1 x 800	60
SS-27 Mod. 2 (mobil)	90	4 x 100? (MIRV)	360
SS-27 Mod. 2 (silo)	12	4 x 100? (MIRV)	48
SS-X-27 Mod? (rail)	-	4 x 100? (MIRV)	-
SS-X-28 (mobile)	-	4 x 100? (MIRV)	-
SS-X-29 (silo)	-	10 x 500? (MIRV)	-
ICBM Toplam	318		1138
Denizaltılardan Atılan Füzeler (SLBM)			
SS-N-18 M1 Stingray	2/32	3 x 50 (MIRV)	96
SS-N-23 M1	6/96	4 x 100 (MIRV)	384
SS-N-32	3/48	6 x 100 (MIRV)	288

² MIRV, Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle'in kısaltmasıdır. Çok sayıda başlık aynı anda tek füzede fırlatılır.

Füze yolda yükünü farklı hedeflere bırakarak ilerler ve son noktada kendisi de düşer.

SLBM Toplam	11/176³		768
Bombardıman Uçakları			
Bear-H6	25	6 x AS-15A ALCM füzesi, bombalar	84
Bear-H16	30	16 x AS-15A ALCM füzesi, bombalar	400
Blackjack	13	12 x AS-15B ALCM füzesi veya AS-16 SRAM füzesi, bombalar	132
Bombardıman Uçakları Toplam	68		616
Stratejik Saldırı Silahları Toplam			2522
Stratejik Olmayan ve Savunma Amaçlı Nükleer Silahlar			
Antibalistik füzeler/kıyı savunması			
S-300 (SA-10/20)	800	1 x low	290
53T6 Gazelle	68	1 x 10	68
SSC-1B Sepal	10	1 x 350	5
SS-N-26 Strobile (3M55/Yakhont)	20	1 x low	10
Karada üslenmiş bombardıman uçakları (Tu-22M3/Su-24M/Su-34/MiG-31BM)	300	Havadan yere roketler, bombalar	500
Yere konuşlandırılmış kısa menzilli balistik füzeler (SS-21/SS-26)	140	1 x ?	140
SSC-8 GLCM (9M729)	16	1 x ?	16
Denizaltılar ve su üstü gemileri		LACM, SLCM, ASW, SAM, DB, torpidolar	810
Stratejik Olmayan ve Savunma Amaçlı Nükleer Silahlar Toplam			1830
GENEL TOPLAM			4350
Konuşlandırılmış			1600
Rezerve			2750
Sökülmeyi bekleyen eski başlıklar			2500
Toplam envanter			6850

Kaynak: Kristensen ve Norris, 2018: 186

Değerlendirme ve Sonuç

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği kısaca güvenlik, prestij ve caydırıcılık olarak sıralayabileceğimiz sebeplerden dolayı nükleer silah elde etmek istemiştir. Ağustos 1949'da ilk nükleer denemesini başarıyla gerçekleştirdikten sonra ABD ile bir silahlanma yarışına girmiştir. SSCB-ABD arasında başlayan silahlanma yarışı Ekim 1962'de yaşanan Küba Füze Bunalımıyla doruk noktasına çıkmış, insanlık ilk defa bir yok oluşun

eşiğine gelmiştir. Ancak krizin hemen sonrasında bir 'yumuşama' ortamı oluşmuş, iki ülke tarafından nükleer silahların azaltılması doğrultusunda görüşmeler başlatılmıştır.

Bu dönemde Sovyetler, ABD'yle büyük bir nükleer yarışa girip ve bir dönem stratejik üstünlüğü ele geçirmiş olsa da, konvansiyonel üstünlüğünden dolayı nükleer silahları son çare olarak kullanacağı şeklinde bir anlayışa sahip olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yerine kurulan Rusya'da ise Vladimir Putin'in iktidara

³ İlk sayı operasyonel deniz altından atılan füzelerin sayısıdır; ikinci sayı ise deniz altından atılan toplam füzelerin (fırlatıcı) sayısıdır. Bazı füzelerin herhangi bir zamanda revizyonda olabileceği de unutulmamalıdır.

gelmesinin ardından ilan edilen doktrinlerden sonra nükleer politikalar farklılık göstermiştir.

Putin Rusyasının nükleer politikaları iki farklı boyuttan incelenebilir. Rusya nükleer silahsızlanma görüşmeleri esnasında yumuşak bir tutum göstermektedir. Bu yaklaşımın temel nedenleri arasında, ABD'yi köşeye sıkıştırma ve silahlanmayı kaldıramayacak ekonomisini rahatlatma amacı öne çıkmaktadır. Bu, nükleer politikaların bir boyutudur. Diğer boyut ise, Rusya'nın nükleer silahlara sahip olmanın sağladığı statüyü ve caydırıcılık gücünü sonuna kadar kullanacağıdır. Askeri doktrinlerde ortaya konan "ülke bekasını tehdit edecek konvansiyonel saldırılara karşı nükleer silah kullanma hakkının saklı tutulması" hususu bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu, esas itibarıyla Sovyetler Birliği döneminden farklı olarak Rusya'nın nükleer silahlara ilk başvuran taraf olabileceği anlamına gelmektedir.

Son tahlilde, Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal koşullara baktığımızda kaybettiği diplomatik gücünün yerini nükleer caydırıcılıkla doldurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gerektiği takdirde, nükleer silah kullanabileceği olasılık dâhilindedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Arı, T. (1970), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (2016), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Barnaby, F. (2004), *How to Build a Nuclear Bomb: and Other Weapons of Mass Destruction*, New York: Nation Books.

Bingöl, O. (2015), "Rusya'nın Nükleer Caydırma Konsepti Güç Gösterisi ve Stratejik Olmayan Nükleer Silahların Kullanımı", Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor No:12, http://merkezstrateji.com/wpcontent/uploads/2015/12/Rapor_012_Rus-N%C3%BCk_s1.pdf, (12.12.2016)

Cankara, P. Ö. ve Cankara Y. (2007), "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 193-212.

Cirincione, J. (2007), *Bomb Scare: The History and Future of Nuclear Weapons*, New York: Columbia University Press.

Denk, E. (2011), "Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 66, No: 3, 93-136.

Fehner, T. R. ve Gosling F. G. (2012), "The Manhattan Project", U.S. Department of Energy,

<http://energy.gov/sites/prod/files/The%20Manhattan%20Project.pdf> (04.12.2016)

Ismayılov, E. (2015), "Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini", *BİLGESAM Analiz*, No: 1190, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150227231190.pdf>, (12.12.2016)

Karaoğlu, A. L. (1996), "Nükleer Stratejinin İlk On Yılı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, 323-346.

Kavuncu, S. (2013), "Nükleer Silahsızlanma Yolunda START Süreci", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, 119-148.

Kibaroglu, M. (2002), "11 Eylül Ardından Strateji, Tehdit ve Caydırıcılık", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-11EylulArdındanStratejiTehditCaydiricilik-22dec01.pdf>, (09.12.2016)

Kibaroglu, M. (2002), "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, Cilt: 6, Sayı: 4, 95-106.

Kristensen H. M. ve Norris R. S., "Russian Nuclear Forces, 2018", *Bulletin of Atomic Scientist*, Cilt: 74, Sayı: 3, 2018, 185-195.

Marcel de H. (2005), "Putin's External and Internal Security Policy", *Conflict Studies Research Center*, Cilt: 5, Sayı: 5, 1-14.

Nikolai S. (2011), *Nuclear Weapons in Russian National Security Strategy*, Stephen J. Blank (Ed.), *Russian Nuclear Weapons: Past, Present, and Future*, içinde (187-260 ss.) Strategic Studies Institute Book.

Oğuz, C. C. (2001), "Büyük Satranç Tahtası ve Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu", *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, Cilt: 6, Sayı: 4, 107-120.

Oran, B. (2013). 1945-1960 Dönemin Bilançosu, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I (1919-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sagan, S. D. (1996-1997). "Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb", *International Security*, Cilt: 21, Sayı: 3, 54-86.

Sander, O. (2012), *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi.

Schwartz, M. I. (1996), "The Russian-American Bomb: The Role of Espionage in the Soviet Atomic Bomb Project", *Journal of Undergraduate Sciences*, No: 3, 103-108.

Sönmezoglu, F. (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tellal, E. (2010), "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 3, 190-236.

Tellal, E. (2007), “Kronik: 20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 4, 227-230.

Tellal, E. (2010), “Sovyet Dış Politikası ve Gromiko”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, 350-377.

Williams, R. C. (1987), *Klaus Fuchs, Atom Spy*, Harvard University Press.

Zuberi, M. (1999), “Stalin and the Bomb”, *Strategic Analysis*, Cilt: 23, Sayı: 7, 1133-1153.

İnternet Kaynakları

“ABM Anlaşması Ne Öngörüyor?”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124744.asp> (31.10.2016)

“Clinton and Lavrov Hit the ‘Peregruzka’ Button”, <https://www.rt.com/usa/clinton-and-lavrov-hit-the-peregruzka-button/> (21.12.2016)

“Rusya’da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit NATO”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin (12.12.2016)